

Evdeki Şiddet ve Gelişimsel Boyutu: Farklı Bir Açıdan Bakış

Dr. Işıl VAHİP¹

ÖZET

Aile içi şiddet, ülkemizde ve dünyada beden ve ruh sağlığını ciddi biçimde tehdit eden bir sorundur. Buna karşılık, psikanalitik dergiler tarandığında, bugüne kadar bu soruna hemen hemen hiç yer verilmediği görülmektedir. Psikanalitik literatür, saldırganlığı kapsamlı biçimde tartıştığı halde, şiddetle ilgili makalelerin sayısı son derece kısıtlıdır. Hele aile içi şiddetle ilgili yazılar daha da azdır. Bu yazı aile içi şiddeti, psikanalitik bakış açısıyla gelişimsel odak noktasından ele almakta ve aile içi şiddetin gelişimle nasıl bir etkileşim içinde olduğunu tartışmaktadır. Yazının kapsamında kadınları örselenme karşısında daha savunmasız kılan gelişimsel etmenler, aile içi şiddetin kuşaktan kuşağa aktarılması, kuşaklararası saldırganlık döngüsü, saldırganlığın dışavurumunda kadın ve erkek farkı, aile içi şiddette önemli olan diğer bazı gelişimsel sorunlar, aile içi şiddete "tanık" olan çocuklar ve yetişkinlikte şiddet görme bölümler halinde yer almaktadır. Yazar, şiddetle ilgili psikanalitik bazı görüşleri aile içi şiddet konusuna uyarlamış, doğrudan aile içi şiddetle ilgili olan bazı psikanalitik görüşleri, var olan sınırlı sayıdaki literatürden aktararak tartışmış ve sorunun gelişimsel boyutuyla ilgili bazı görüşlerini ekleyerek soruna farklı bir açıdan eğilmeye çalışmıştır.

Anahtar Sözcükler: Aile içi şiddet, insan gelişimi saldırganlık, cinsiyet

SUMMARY: Domestic Violence and Its Developmental Dimension: A Different Perspective

Domestic violence is a problem which severely threatens physical and mental health in Turkey as well as the rest of the world. In spite of this, there is almost no discussion of the problem in psychoanalytic journals. Although aggression is discussed thoroughly in the psychoanalytic literature, the number of articles on violence is very limited. The number of articles on domestic violence is even more limited. In this article, domestic violence is examined from a psychoanalytic point of view, focusing especially on developmental aspects. The mutual impacts of developmental processes and domestic violence on each other are discussed. Developmental issues which make women more vulnerable to trauma, transmission of domestic violence from generation to generation, transgenerational cycle of aggression, gender differences in expressing aggression, other developmental issues which play a possible role in domestic violence, children who "witness" domestic violence, and adult victims of domestic violence are among the topics discussed. The author has tried to elaborate her viewpoint by adapting some psychoanalytic ideas to the problem of domestic violence, explaining and discussing the existing limited number of ideas directly on domestic violence in the psychoanalytic literature, and adding her own perspective on the developmental dimension of the issue.

Key Words: Domestic violence, human development, aggression, sex

¹Doç., Ege Ü. Tıp Fak., Psikiyatri AD, İzmir.

GİRİŞ

Aile içi şiddet, ülkemizde ve dünyada beden ve ruh sağlığını ciddi biçimde tehdit eden bir sorundur. Buna karşılık, psikanalitik dergiler tarandığında bugüne kadar bu soruna hemen hemen hiç yer verilmediği görülmektedir. Psikanalitik literatür, saldırganlığı kapsamlı biçimde tartıştığı halde, şiddetle ilgili makalelerin sayısı son derece kısıtlıdır. Hele aile içi şiddetle ilgili yazılar daha da azdır. Aile içi şiddette, çoğunlukla kadın olmak üzere eşler, çocuklar, kardeşler, yaşlılar, bakıma gereksinimi olan özürllüler hedef alınabilmektedir. Bu makalede yalnızca kadın ve çocuk kötüye kullanımına değinilecektir. Yazı, birbiriyle bağlantılı kısa bölümler halinde, konuyu bazı psikanalitik kavramlar ışığında ele alacak şekilde tasarlanmıştır. Yazar, şiddetle ilgili bazı psikanalitik görüşleri aile içi şiddet konusuna uyarlamış, doğrudan aile içi şiddetle ilgili olan bazı psikanalitik görüşleri, var olan sınırlı sayıdaki literatürden aktararak tartışmış ve sorunun gelişimsel boyutuyla ilgili bazı görüşlerini ekleyerek soruna farklı bir açıdan eğilmeye çalışmıştır.

KADINLAR NEDEN DAHA ZEDELENEBİLİR KONUMDA?

Ekonomik, politik ve toplumsal etmenlerin yanı sıra, bazı psikolojik etmenler de kadınları şiddet karşısında daha savunmasız kılmakta ve çok ciddi örselenmelere yol açmaktadır (Aslan ve Avcı 1994). Bunlar arasında preödüpal gelişimdeki cinsiyete bağlı farklılıklar, özgüvenin düzenlemesi ve kimlik algısındaki ilişkisel etkenlerle, kadınların saldırganlığı ifade etme biçimlerini etkileyen toplumsal etkenlerin psikolojik rolü sayılabilir.

Preödüpal gelişimde cinsiyete özgü farklılıklar

Chodorow'a (1978) göre, bir kadının annesiyle erken ve birincil özdeşimi, onun gelişimini bir erkeğin gelişimsel yaşantısından farklı kılar. Örneğin; ayrılma-bireyleşme sürecinde, kız çocuklar ayrılmak için, erkek çocukların duyduğu şiddette bir baskı hissetmezler. Kızlar kadınsı kimliklerini, birincil özdeşim nesnelerine, yani annelerine zaten var olan ve yakın olan bağları nedeniyle geliştirebilirler.

Bir annenin kız bebeğini algılayışı ve onunla kurduğu ilişki biçimi, aşağıdakileri içerecek bi-

çimde yaşanır (Bernstein 1983):

- kendisinin (annenin) kendilik imgesi,
- (annenin) kendi annesiyle olan içselleştirilmiş ilişkisi,
- kızıyla (bebekle) kurduğu özdeşim.

Bu yaşantı, kız çocuğun özdeşim sürecini etkiler. Erkek çocuklar tarafından ise, bu erken özdeşimler ve bağlanmalar aynı şekilde yaşanmaz. Gerek anne, gerekse oğul, birbirlerini "aynı" değil, "farklı" olarak algırlar. Erkek çocuğu bekleyen gelişimsel süreç, annesinden ayrılıp babasıyla özdeşim kurmasıdır. Bunun anlamı şudur: Çocuk annesinden ayrılacak ve erkeksi özdeşim için, halihazırda orada bulunan değil, çoğu kez hemen oracıkta bulunmayan birine yüzünü döner. Bu nedenle, kadınlarda erkeklerin tersine, kimlik ve kendini tanımlama "ayrı oluş"tan (separateness) ziyade, "bağlantılı oluş" (connectedness) üzerindendir. Kadınların gelişiminde, yakınlık ve samimiyet yetisi kimlik oluşumu sürecine eşlik ediyor olabilir ve erkeklerden farklı bir gelişimsel dönemde (daha erken) gerçekleşiyor olabilir.

Kimlikte ilişkisel etkenler

Kadınların ve erkeklerin gelişimsel yaşantılarındaki farklılıklar, kadının ve erkeğin yaşamlarında ilişkilerin yerini belirlemede rol oynar. Kadınların erken kimliklerinin önemli bir yönünü başkalarıyla ilişkiler oluşturmaktadır. Erkekler ise kimliklerini büyük oranda kendilerini ayrı ve otonom görmek üzerinden oluştururlar (Peck 1986). Bu durumda, kadın kimliği ilişkileri koparmaktan ziyade, tamir etmeye yatkındır. Normal gelişimin bu türden yönleri bu makalede, farklılıklar vurgulanarak anlatılacaktır. Oysa kız ve erkek çocuklar, hem anneye hem babayla özdeşim yaparak büyürler. Hepimiz içimizde kadına ve erkeğe atfedilen özelliklerin dengeli bir karışımını barındırırız. Sağlıklı erkekler aynı zamanda, yapıcı ve onarıcıdırlar. Sağlıklı kadınlar da aynı zamanda, gereğinde "hayır" ya da "dur" diyebilirler, yürümeyen ilişkilerini bırakabilirler. Buradaki amaç, bu türden yatkınlıkların örseleyici durumlarda patolojik kısır döngüleri ne yönden etkileyebildiğini anlatmaktır.

Özgüvende ilişkisel etkenler

Yukarıda açıklanan nedenlerle, kadınlar er-

keklerden daha fazla oranda, kendilerini ilişkileriyle tanımlarlar ve dış dünyada ilişkileriyle tanımlanırlar. Bu ilişkisel bağlar, birçok kadın için özgüvenin düzenlenmesinde önemli rol oynar (Peck 1986). Bu nedenle, bazı yazarlar kadınların istismar ilişkilerinden kendilerini kurtarmalarının daha zor olduğunu ima etmektedirler (Nadelson 1996). Ancak, bu görüşlere yalnızca kısmen katılmak mümkündür. Çünkü burada kültürel etkenleri ayrı bir parametre olarak dışarıda tutmak olası görünmemektedir. Bir yandan, bazı kültürel etkenlerin gelişim sırasında özdeşim süreçlerini etkilediğini gözden kaçırmamak gerekirken, bir yandan da, yine bazı kültürel ve toplumsal etkenlerin bu varsayımlara damgasını vurduğunu unutmamak gerekir.

KUŞAKTAN KUŞAĞA AKTARILMA

Sorunun can alıcı noktalarından bir diğeri, kuşaktan kuşağa aktarılma özelliğidir. Aile içinde şiddete maruz kalan çocukların çoğu, büyüdüklerinde şiddet uygulayan eşlere ya da ana babalara dönüşmeseler de, şiddet uygulayan yetişkinlerin büyük bölümünde çocuklukta aile içi şiddete maruz kalma öyküsü saptanmıştır (Kaufman ve Zigler 1987). Kuşaktan kuşağa aktarılan, her zaman basitçe şiddetin kendisi değil, bu durumu çevreleyen duygusal atmosferdir. İçselleştirilen öfke, korku ve çökkünlük duyguları, kişinin tutum ve davranışlarını yaşam boyu etkileyebilmektedir. Şiddet ve ihmal sonucu oluşan intrapsişik yapı, çoğu kez yine çeşitli biçimleriyle şiddeti doğuran bir saldırganlık kaynağı yaratmaktadır.

Saldırganla özdeşim

Saldırganla özdeşim ve çeşitli durumlarda bu savunma düzeneğinin kullanılması, psikanalitik literatürde ayrıntılı olarak ve kapsamlı biçimde açıklanmıştır (Freud 1958). Aile içi şiddetin kuşaktan kuşağa aktarılmasında yine aynı düzeneğin işlediği görülse de, yazının ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı olarak açıklanacağı gibi, bu görüngüyü yalnız bu düzeneikle açıklamaya çalışmak, basite indirgemek olur. Son yıllarda, aile içi şiddet uygulayanların büyük bölümünün, kendisi doğrudan şiddet gören çocuklar arasından değil, ana babaları arasındaki şiddete tanık olanlardan çıktığı düşünülmektedir (Hamilton 1989). Çocuk için özdeşim nesnesi olan biri (örneğin baba), aile içinden bir başkasına, yineleyici biçimde şid-

det uyguluyorsa, çocuğun saldırganla özdeşimi, doğrudan şiddete maruz kalan çocuğun özdeşiminden daha kolay olabilmektedir.

Kuşaklararası saldırganlık döngüsü

Fonagy ve Target (1995) çocuklukta fiziksel ve duygusal kötüye kullanımın nasıl saldırganlığa yol açtığına dair bir model sunmaktadırlar. Bu model, hem saldırganlık döngüsünü, hem de şiddetin cinsiyete bağlı doğasını kısmen aydınlatmış için kısaca söz etmeyi uygun görüyorum. Fonagy ve Target (1995) fiziksel ve duygusal kötüye kullanıma uğrayan çocuklarda dört basamaklı bir olgudan söz ederler:

1. “Psikolojik kendilik” gelişiminde bozukluk ve kendini güvende hissedememe,
2. Saldırganlık,
3. Kendini ifade etme ile saldırganlığın eş hale gelmesi,
4. Saldırganlığın ketlenmesinde azalma.

Birinci basamak: Bu modele göre (Fonagy ve Target 1995), bir çocuğun ‘zihin kuramı’ yani insan davranışının zihinsel altyapısını kavrayışı, ana babasının psikolojik dünyasını algılamasıyla bağlantılıdır. Ana baba çocuğun bağlanma nesneleridir. Çocuk, onların psikolojik dünyasının farkına giderek daha çok varır. İşte normal psikolojik kendiliğin gelişmesi, böyle bir sürecin sonucunda olur. Buna paralel olarak, annenin (birincil bakıcının), çocuğu psikolojik bir varlık olarak kurgulayabilmesi ve bunu ona hissettirebilmesi gerekir. Yani çocuk annenin gözünde, düşünceler, duyguları, inançları ve arzuları olan, davranışları bunlarla belirlenen bir varlık olabilmelidir. Çocuk büyüdükçe, giderek bunun daha çok farkına varacak ve bu durumu içselleştirecektir. Fiziksel ve duygusal kötüye kullanıma uğrayan çocuklarda ise, gelişim için gerekli olan bu nesneler arası öznel yaşantı (intersubjektif yaşantı) eksiktir. Bu eksiklik başka şeylerle doldurulur. Her çocuk, kendine göre bu eksikliği başka şeylerle doldurur, uyum sağlayabilmek için, kendine göre intrapsişik uzlaşmalar yapar (compromise formation). Psikolojik kendilik kırılğan kalır. Çünkü kendiliğin bu bölümüne zemin hazırlayan düşünceli olma, karşısındakinin duygu ve düşüncelerini dikkate alma süreci (reflective process) yetersizdir. Ana baba olarak tutarlı ve sürekli biçimde,

düşünceli/anlayışlı bir tutum sergilemek bir yana, anne ya da babanın çocuk hakkındaki düşünceleri, sıklıkla iyi niyetten yoksundur, hatta dayak gibi kötü niyetler içermektedir. Çocuk, nesnesinin yani ana babasının kendi hakkında ne düşündüğünü kavramaya çalışırken, kendisini güvende hissetmemektedir. Bu durum tekrarlandıkça, çocuk insanlarla ilişkisinde kendisini güvende hissetmez olur. İleride bu duygular, yaşanan zaman diliminin gerçeğine uymasa da, kolayca tetiklenecektir. İşte o zaman, geçmişe ait güvensizlik duyguları bugünün tepkilerini belirleyecektir.

İkinci basamak: İkinci adım saldırganlığın devreye girmesidir. Kırılgan psikolojik kendilik, nesnenin varsayılan düşmanlığına (hostilitesine) karşı kendisini korumak istemektedir.

Üçüncü basamak: Kendini ifade etme ve saldırganlık arasında patolojik bir birleşme (füzyon) oluşmasıdır. İkisi birbiriyle o kadar sık bağlantılandırılır ki, kendini ifade etme ile saldırganlık eş hale gelir.

Dördüncü basamak: Başkalarının duygu ve düşüncelerini dikkate alabilme ve eşduyumu yapabilmedeki yetersizlik, saldırganlığın engellenmesini de azaltır. Çünkü artık kişi için kurban, düşünceden, duygudan ve gerçek acı çekme yetisinden yoksun biri haline gelmiştir. Kişi, en azından o sırada, karşısındakinin ruhsal durumunu kurgulayamamakta, göz önüne alamamakta, davranışını buna göre ayarlayamamaktadır. Böylece şiddetin kapısı açılır.

Burada tanımlanan saldırganlık türü, görüngüsel olarak sadizmden ayırt edilebilir. Sadizmde, haz duyabilmek için, karşısındakinin duygularını hayal edebilme yetisinin bulunması gerekir. Yukarıda tanımlanan türden saldırganlıkta ise, saldırgan hedef aldığı kişinin psikolojisini hesaba katmamaktadır. Bu bireyler (saldırganlar) aslında yakınlık aramakta, fakat sonra birdenbire kendilerini kötülük yapan, tehdit eden, saldırgan bir nesnenin tuzağına düşmüş gibi hissetmektedirler.

Planlanmadan ortaya çıkan saldırganlığın belirli bazı özellikleri vardır. Şiddetten hemen önce içeride tutulamayacak bir gerginlik hissedilir. Öfke anlaşılmaz biçimde tırmanır. Kurban, tehdit olarak algılanır. Şiddet eylemi sırasında kontrol kaybı yaşanır. Eylem, tehditi azaltmaya ve intrapsişik dengeyi yeniden kurmaya yöneliktir.

Babanın rolü

Çocuğun normal gelişimin streslerine ve güçlüklerine katlanabilmesi için dışarıdan (anne-bek ikilisinin dışında) birine gereksinimi vardır. Bu kişinin, çocuğun ilişkilerle ilgili olarak neler yaşadığını düşünebilme, kavrayabilme ve geribildirimde bulunabilme yetisine sahip olması gerekir. Çocuk bu süreci içselleştirir ve özdeşim yapar. Bazen anne çocuğa onun psikolojik kendiliğiyle ilgili algısını iletmekle kalmaz, çocuğun kendisiyle (anneyle) ve diğer kişilerle ilişkisi hakkında da iletişimde bulunabilir. Ancak, anne bu bağımsız bakış açısını sürekli olarak sunamayabilir. Bunun olası nedenleri, Winnicott'un (1958) birincil annesel uğraş (primary maternal preoccupation) dediği durumun sürmesi ya da daha patolojik olarak annenin kendi geçmişindeki örselenmelere saplanmış olması veya annenin güncel sorunları (depresyon, fizik hastalık, vb.) olabilir. Bu durumda, babanın oynayacağı rol, çocuğun kendisini nesneyle ilişkide algılayabilme yetisinin gelişmesi için gereklidir. Babanın buradaki işlevi, ilişkilerde çocuğun kendi yerini, çocuğa kavratmaktır. Bunun eksikliği, yine aynı biçimde psikolojik kendiliğin gelişmesini sekteye uğratar ve saldırganlığa neden olabilir.

Saldırgan davranışları olan birçok olguda, çocuğun kimliğinin anneden yeterince ayrılamadığı, kimlik sınırlarının belirsiz ya da yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu durumda çocuk birincil ilişki üzerinde düşünemez, düşünsel izlenimler üretemez (cannot reflect on) (Fonagy ve Target 1995). Kendilik duygusu kırılıktır ve kolayca tehdit altına girer. Saldırganlık, başkalarıyla ilişkisinde, bireyin var olduğunu hissettiği tek yol haline gelir.

Saldırganlığın dışavurumunda kadın ve erkek farkı

Konuyla yakından ilgili bir soru da şudur: Niçin saldırgan (agresif) erkekler düşmanca eylemlerini başkalarına yöneliyorlar da, kadınlar saldırganlıklarıyla daha çok kendilerine zarar veriyorlar?

Fonagy ve Target (1995) her iki cinsiyetteki saldırganlığın da, katlanılamaz düşlemlerden (fantazilerden) kurtulma çabasıyla ilgili olduğuna inanmaktadır. Bunlar bir başkasının zihnindeki düşüncelerle ilgili düşlemlerdir ve özgün olarak

anne ya da babadan birinin düşünceleridir. Kişi bu düşlemleri nedeniyle, kendisini birdenbire tehdit eden bir sistemin içinde bulmaktadır (Aile içi şiddette saldırganların çok sık dile getirdikleri, “sanki mahsus yapıyor” ifadesini anımsayınız). Katlanılamaz olan, aynı cinsiyetten ana babanın zihnindeki düşüncedir ve çoğu kez saldırının hedefi budur. Dolayısıyla, aşağıda açıklanacağı gibi, davranışın dışavurumundaki cinsiyete bağlı farklılık bu durumun bir yansıması olabilir. Çünkü aynı cinsiyetten ana babayla özdeşim, potansiyel olarak daha acı verici, ama aynı zamanda kaçınılmazdır.

Annenin çocuk hakkındaki düşünceleri gerek kızlar, gerekse oğlanlar tarafından, nesneler arası öznel yaşantı (intersubjektif yaşantı) olarak genellikle gelişimin çok daha erken evrelerinde hissedilir. Böylece annenin çocuk hakkındaki düşünceleri, çok daha erken dönemlerden itibaren, çocuğun zihninde temsil edilmeye başlanır. Babanın düşünceleri ise, gerek kız gerekse erkek çocuk için, dışarıyı temsil eder. Çünkü baba, anne-bebek ikilisinin dışında biridir. Yukarıda anlatılan, sağlıklı ilişki biçiminin içinde büyümüş olan bireylerin ana baba tasarımları, katlanılamaz zihinsel/ruhsal varlıklar olarak şekillenmiştir. Aynı cinsiyetten ana babayla özdeşim sonucunda, kız çocuk ileride bir kadın, erkek çocuk ise, ileride bir erkek olacaktır. Bu durumda, bir kadın annesinin katlanılamaz zihinsel/ruhsal varlığını, kendi zihninin içinde hissedecektir. Bir erkek için ise, aynı cinsiyetten ebeveyn olarak babanın katlanılamaz zihinsel/ruhsal varlığından söz etmekteyiz. Babanın düşünceleri dışarıyı temsil ettiği için, katlanılamayan bu varlık, kişinin içinde değil, dışında, yani babayı temsil eden başka insanlarda ya da nesnelerde hissedilecektir. Bu durumda; kadın, kendi zihnindeki anneden kurtulmaya çalışmaktadır, saldırganlık kendisine yönelmiştir. Erkek ise, saldırganlığını dışarıda/başkalarında temsil edilen babanın düşüncesine yönelmektedir. Eğer erkek için de, katlanılamayan zihinsel/ruhsal varlık anne ise, kaçış yolu tıpkı kadında olduğu gibi özkıyım olabilmektedir. Yani saldırganlık kendisine yönelmektedir.

DİĞER BAZI GELİŞİMSEL SORUNLAR

Küçük çocuklar normal olarak, karanlık korkusu gibi “sıradan” anksiyetelerini bile, eğer “iyi davranırlarsa” gelecekte ödüllendirilecekleri şeklinde iyimser kompensatuar doyum düşlemleriyle

yatıştırırlar. Bu türden düşlemler, tehdit içeren durumlarda etkili bir biçimde iç rahatlatır. Kötüye kullanıma uğrayan çocuklar da benzer düzeylerde kullanırlar. Sevgi dolu ilişkileri ve gelecek mutlulukları hayal ederler. Ayrıca gerçeği dışosiyede edebilirler ya da çarpıtabilirler. Böylece bazı şeylerin olmadığına, fiziksel, duygusal ya da cinsel olarak kötüye kullananın güvendikleri anne ya da babaları değil, başka birisi olduğuna ya da olan bitenin o kadar da acı verici olmadığına kendilerini inandırabilirler.

Çocuğun kötüye kullanılması erken yaşlarda olduğunda, örselenmenin kendisi ve ana baba ya da çocuktan sorumlu olan kişilerce yüzüstü bırakılma, kandırılma, ihanete uğrama nedeniyle, olağan koruyucu düşlemler daha katı ya da daha az kullanılabilir hale gelir (Janis 1958). Hatta benliğin olgunlaşma sürecinin bazı yönleri ketlenebilir. Çünkü yukarıda belirtildiği gibi, çocuklukta benliğin normal olgunlaşma süreci düşlemler çevresinde gelişir. Kötüye kullanılma ise, bu sürecin bazı yönlerini ketleyebilir. Benliğin olgunlaşma sürecindeki bu türden kesintiler, kendilik imgesinin bütünleşmesine bir engel oluşturabilir ve gelecekteki gelişim üzerinde yıkıcı etkiler doğurabilir, zedelenebilirliğe (vulnerability) zemin hazırlayabilir. Bu erken örseleyici yaşantılar, gelecekteki kötüye kullanılmaya verilecek yanıtı da şekillendirir.

“Enkapsülasyon süreci”

Kötüye kullanılmış olan bireylerde bir “enkapsülasyon süreci”nden söz edilmiştir. Bu süreci basitçe açıklamaya çalışırsak: Saldırgan, çocuğun sessiz kalmasını ister ve çocuk da korkudan boyun eğer. Sonuç olarak, çocuğun psikik enerjisi burada tükenir ve olgunlaşma kesintiye uğrar. Üstbenlik gelişimi, çocuğun kendilik duygusu, uyarılabilirlik (arousal) ya da inhibisyon yetileri, beden durumu hakkında farkındalık, kişisel güç duygusu, kendi kendini rahatlatma, kendini koruma üzerine yıkıcı etkiler ortaya çıkar (Nadelson 1996). Çocuklukta ağır biçimde örseleyici kötüye kullanılmaya yanıt olarak gelişen savunma düzeyleri bir başka yazıda açıklanmıştır (Vahip 1995).

AİLE İÇİ ŞİDDETE TANIK OLAN ÇOCUKLAR

Aile içindeki şiddete görsel ya da işitsel olarak tanık olan çocuklara “sessiz”, “unutulmuş” ya

da “görünmez” kurbanlar adı verilmektedir (Edleson 1999). Bu çocuklar son yıllarda duygusal kötüye kullanılma kategorisi içinde düşünülmektedir. Doğrudan şiddete maruz kalmaları da, bu çocuklar diğer kötüye kullanılmış ya da ihmal edilmiş çocuklarla aynı türden belirtileri göstermektedir (Stephens 1999).

Annenin şiddet gördüğü durumlarda, çocuğun örselenmesi, annenin dövülmesi bittikten sonra da sürmektedir. Bu çocuklar, yardıma gereksinimi olan, yaralanmış, berelenmiş bir annenin bakımını üstlenmek zorunda kalmaktadırlar. Bu, yalnızca bir fiziksel bakım üstlenme durumu ya da şiddet gören annenin, yeterli annelik yeteneklerini kaybetmesinden dolayı ihmale uğrama ile sınırlı değildir. Çalışmalar göstermektedir ki, dayak yiyen kadınlarda psikiyatrik bozukluklar, en basitinden depresyon oranı yüksektir (Yüksel ve Kayır 1986).

Çocuk, içinde bulunduğu ortamın havasındaki bu çökkünlük duygularını içselleştirecektir. Ayrıca çökkün bir anneden psikolojik olarak ayrılmak ve bireyleşmek (Vahip 1993), çocuk için iki ayrı zorluk taşır. Birincisi, yeterli doyuma ulaşamayan çocuk, tam olarak ne beklediğini bilemeden anneye yapışır. İkincisi, çökkün bir anneyi kendi haline bırakıp da kendi yoluna gidemez, suçluluk duyar. Suçluluk duygusunun kaynaklarından biri, yeterli doyumu sağlamayarak çocuğu engelleyen anneye yönelik saldırganlıktır. Çocuğun, örselenmiş durumdaki anneye duyduğu saldırganlığı üstlenebilmesi çok zordur. Bu nedenle, çocuk yaşına ve gelişimine göre, bölerek, yadsıyarak, bastırarak ya da başka savunmalar aracılığıyla saldırganlığından kurtulmaya çalışacaktır. Ancak bunun bedeli büyüktür. Çünkü yaşam içinde, haklarımızı koruyabilmek, kendimizi ifade edebilmek, girişken olabilmek, bizim için önemli kişilerle eşit ilişkiler kurabilmek için hepimizin bir miktar sağlıklı saldırganlığa gereksinimimiz vardır. Bu makalenin boyutlarını aştığı için saldırganlık/şiddet ayrımına ve şiddetin kendi içinde sınıflandırılmasına değinilmeyecektir. Aile içi şiddetin “sessiz” tanığı ile devam edecek olursak; böyle bir çocuk, annesine annelik yapmak gereksinimi duyar. Rollerin değiştiği bu çarpık ilişki, özerkliği sınırlandıran sağlıklı bir ilişkidir. İçselleştirilen bu ilişki biçimi, gelecekteki kötüye kullanıma ilişkilerindeki bağımlılığın temellerinden birini oluşturacaktır.

Babayla ilişki

Her çocuk babasını olumlu anlamda güçlü biri olarak görmek ve o şekilde özdeşim yapmak gereksinimi içindedir. Oysa şiddet uygulayan baba, çocuğun dünyasında güven ve sevgi kaynağı değil; korku kaynağı, öfke kaynağı, tutarsız, güvenilmez biri haline gelir. Anneye destek olan değil, onu aşağılayan, hor gören biridir. Çocuk için bir diğer güçlük, şiddet uygulayan baba imgesi ile ailenin bakımını üstlenen, çocuğa sevgi duyan baba imgesi arasındaki gidiş gelişlere, değişimlere uyum sağlama güçlüğüdür.

Özdeşim

Çocuğun en önemli özdeşim nesneleri anne ve babadır. Özdeşim nesneleri arasındaki ilişki biçimi kurban-saldırgan ilişkisi olduğunda, çocuğun özdeşim süreçleri çok zorlaşır. Bu durumu, kızlar anneye özdeşim yaparak kurban, erkek çocuklar ise babayla özdeşim yaparak saldırganla dönüşür şeklinde açıklamaya çalışmak yetersiz olacaktır. Çünkü kız çocuk içselleştirilen saldırganlıktan payını alır. Aynı şekilde, oğlan çocuk karşı çıkamamanın, çaresizliğin, kurban haline gelmenin içselleştirilmesinden payını alır. Saldırganlığın ve kurban olmanın, şamar oğlanına dönmenin çok çeşitli görünüşleri vardır. Örneğin, babasının saldırganlığıyla özdeşim yapan bir çocuk düşünelim. Okulda yıkıcı davranışlarda bulunabilir, şiddete başvurabilir. Çünkü öfkenin kontrolsüzce boşalımı ile iç içe yaşamaktadır. Bu çocuklar genellikle aynı zamanda çevrenin öfkesini çeken ve kötü muameleye maruz kalan çocuklardır. Kendileri de bir bakıma şamar oğlanına dönerler. İşlemedikleri suçlar onların üzerine kalır, daha büyük çocuklardan dayak yerler vb. Bu kısır döngüden kendilerini bir türlü kurtaramazlar. Evde eşini döven erkeklerin çoğu, sanılanın aksine dışarıda çok uyumlu, anlayışlı görünür. Bu görünüme biraz daha yakından bakıldığında, öfkelerini, hatta istek ve gereksinimlerini uygun şekilde dile getiremedikleri, çoğu kez dışarıda haklarını savunamadıkları görülür. Bu bireyler, evde saldırgan bir tutum sergiledikleri halde, dışarıda yineleyici biçimde, kendi yaşamını istediği gibi yönetemeyen edilgin kurbanlar durumuna düşerler.

YETİŞKİNLİKTE ŞİDDET GÖRME

Diğer örseleyici yaşam olayları gibi, kötüye

kullanımın da, her yaşa ve her bireye özgü uzun süreli yansımaları vardır ve bireyin intrapsişik kaynaklarını zorlayan bir durumdur.

Suçluluk, kendisinden öç alınacağı korkusu, ayrılma anksiyetesinin alevlenmesi ve narsistik bütünlüğe tehdit, yetişkinlikte yaşanan şiddete verilen yanıtın psikolojik belirleyicilerinden bazılarıdır ve örselenmeye daha sonra verilen yanıtlara katkıda bulunurlar. Örselenmeden sonra sıklıkla görülen suçluluk duygusu, beklenmedik bilinçdışı saldırgan dürtülerin ortaya çıkmasıyla bağlantılı olabilir. Bu saldırgan dürtülerin harekete geçmesi ile özgüvende azalma arasında bir bağlantı olabilir. Çünkü bu dürtüler, üstbenlik beklentilerinin çığnemesine yol açmaktadır.

Özgüvenin korunması ya da kaybı, kişinin örselenmeye yanıtında önemli bir öğedir. Bilindiği gibi, özgüven, intrapsişik-gelişimsel süreçler ile başarı ya da başarısızlık olarak algılanan yaşam olayları arasındaki karmaşık ilişki tarafından belirlenir. Başarı ya da başarısızlık yargısı, bireyin içselleştirilmiş ego ideali hedefleri ve standartları ile ilgilidir (Jacobson 1975).

Kişinin, bir örselenmeyle baş etme ya da edememe algısı, örselenmenin çözümünün gidişini değiştirebilir. Ayrıca özgüveni ve gelecekte örselenmelere yanıt verme yetisini etkileyebilir. Başarılı bir yanıt özgüveni arttırırken, etkisiz bir yanıt özgüveni zedeleyebilir (Nadelson 1996).

Öte yandan, bazı yetişkinler için, kendini suçlama ve özgüven eksikliği, güncel olarak içinde yaşamakta olduğu örseleyici durumdan ziyade, geçmişteki örselenmeden kaynaklanıyor olabilir. Bireyin nasıl davrandığından bağımsız olarak ortaya çıkan bazı tehditler, bilinçdışı olarak bazı çocukluk yaşantıları gibi algılanabilir. Giyim tarzından, yemeğin lezzetine kadar her türlü gerekçenin kadına yönelik şiddete yol açtığı ve kadının buna karşı çıkamadığı durumları buna örnek olarak göstermek olasıdır. Burada bir çeşit bilinçdışı zaman kayması söz konusudur. Şiddete uğrayan birey, kendisini, “kötü” davranışları yüzünden ana babası tarafından cezalandırılma tehditi altındaki çocuk gibi hissetmektedir. Maruz kaldığı bu

tehditler sonucunda, çocuk cezaya gerekçe hazırlamak için, daha fazla kışkırtıcı davranışlarda bulunmamak üzere, kızgınlığını ve saldırganlığını kontrol etmeye çalışır. Yetişkinlik yaşamında, kötüye kullanıma hedef olan birey, benzer bir tepki gösterebilir. Ancak çoğu kez bu tepki uygunsuz olmakta ve kendini korumaya yetecek gücü olduğu halde, bireyin sinmesine ve durumu çaresizce kabullenmesine yol açmaktadır.

Şiddete uğrayan bireyin suçlanması

Kötüye kullanılan kişiler sıklıkla şiddeti kışkırtıcıları şeklinde ya da daha “uygun” veya “optimal” bir tepki göstermedikleri şeklinde suçlanırlar. Bu türden suçlamalar, özgüveni daha da zedeler ve gelecekteki tepki verme yetisini daha da bozar. Böylece gelecekteki örselenmeye yakınlığı daha da artırır.

SONUÇ

Görüldüğü gibi, aile içi şiddet çok boyutlu bir sorundur. Ayrıca aynı aile içinde farklı türlerde şiddetin bir arada yaşandığına dair veriler giderek birikmektedir (Edleson 1999). Oysa son yıllara kadar eşe yönelik şiddeti, çocukların kötüye kullanılmasını, cinsel kötüye kullanılmayı bir bütün olarak ele almak bir yana, bunlar arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalara, üzerine eğilen politikalara ve sağaltım programlarına bile rastlamak pek olası değildi. Buna karşın, bir ailede bir türde şiddet yaşanıyorsa, genellikle bu diğer türlerde şiddetin de yaşandığına dair bir işaret olabilmektedir. Bu makalede, duygusal kötüye kullanılma ve daha önce ele alınmış olan aile içi cinsel kötüye kullanılma (Vahip 1994, Vahip 1995, Volkan ve Vahip 2000) tartışılmamıştır. Odak noktası olarak, gelişimsel zemin seçilmiş ve bu türden bir örselenmenin gelişimle nasıl bir etkileşim içinde olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Bu yönüyle bakıldığında, aile içi şiddetin tanınıp önlenmesinin gelecek kuşakların ruh sağlığı açısından çok önemli olduğu ve bunun bir çeşit koruyucu ruh sağlığı hizmeti çerçevesinde düşünülmesi gerektiği söylenebilir.

KAYNAKLAR

Aslan H, Avcı A (1994) Kadınların eşleri tarafından fiziksel istismarı. 3P Dergisi, 2:354-360.

Bernstein D (1983) The female superego: a different perspective. Int J Psychoanal, 64:187-201.

Chodorow N (1978) The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender. Berkeley, University of California Press.

Edleson JL (1999) Children's witnessing of adult domestic violence. J Interpers Violence, 14:839-870.

Fonagy P, Target M (1995) Understanding the violent patient: the use of the body and the role of the father. Int J Psychoanal, 76:487-501.

Freud A (1985) Ego ve Savunma Mekanizmaları. Bağlam yayıncılık (çev: Yeşim Erim).

Hamilton LR (1989) Variables Associated with Child Maltreatment and Implications for Prevention and Treatment. Child Abuse and Neglect: Theory, Research and Practice, Pardeck JT (Ed.), New York, Gordon Breach Science Publishers.

Janis IL (1958) Psychological Stress. New York, Wiley.

Jacobson E (1975) The Regulation of Self-Esteem. Depression and Human Existence, Anthony EJBT (Ed.), MA, Boston, Little Brown.

Kaufman J, Zigler E (1987) Do abused children become abusive parents? Am J Orthopsychiatry, 57:186-192.

Nadelson CC (1996) Vulnerability and Response to Trauma in Women: Developmental Issues. Textbook of Psychoanalysis. Nersessian E, Kopff R (Ed.).

Peck T (1986) Women's self-definition in adulthood: from a different model. Psychol Women Q, 10:274-284.

Stephens DL (1999) Battered women's views of their children. J Interpers Violence, 14:731-746.

Vahip I (1993) Ayrılma-bireyleşme kuramı. Türk Psikiyatri Dergisi, 4:60-66.

Vahip I (1994) Yasak-sevi (inest) eylemi: çeşitli yaklaşımlara genel bir bakış. Türk Psikiyatri Dergisi, 5: 287-290.

Vahip I (1995) Psikanalitik açıdan yasak-sevi (inest) eylemi. Türk Psikiyatri Dergisi, 6:54-60.

Volkan V, Vahip I (2000) Ağır bir örselenme biçimi: yasaksevi. 2. İzmir Psikanaliz ve Psikoterapi Günleri Özet Kitabı, s. 79-86.

Winnicott DW (1958) Through Pediatrics to Psychoanalysis. London, Hogarth Press.

Yüksel Ş, Kayır A (1986) Psikiyatriye başvuran "örselenmiş kadının tanınması". Düşünen Adam, 1:16-20.

Şizofreni Dernekleri ruh hekimlerinin ilgi ve desteğini bekliyor

Şizofreni Dostları Derneği

Kutlu Sok 57/5, Ayazpaşa, İSTANBUL
Tel. 0212 252 23 80, Faks 0212 252 06 81

Şizofreni Dayanışma Derneği

370. Sok 44A, Bahçelievler, Hatay, İZMİR
Tel. 0232 261 80 83

Şizofreni Hastaları ve Yakınları Dayanışma Derneği

Kuveyt Cad. (Güven Sokak) 7/18, Aşağıyayracı, ANKARA
Tel. 0312 466 43 66

Şizofreni ile Yaşam Derneği

Tunca Mah. İzmir Cad. No: 172/2, Karaköy, Manisa
Tel: 0 236 239 64 71